

Isabelle Chandavoine. **Prancūzmetis Klaipėdoje ir kas po to (1920–1932)**.
Vilnius: Žara, 2003. 192 p.

„Klaipėdos krašto problemą yra nagrinėję nemažai lietuvių, vokiečių, lenkų ir latvių tyrinėtojų, tačiau prancūziškas požiūris suteikia naują istorinę perspektyvą ir duoda peno apmąstymams“, – taip 2003 metų pabaigoje išėjusią Isabelle Chandavoine knygą „Prancūzmetis Klaipėdoje ir kas po to (1920–1932)“ apibūdina įvadinio straipsnio autorius Vygantas Vareikis (p. 8). Dėl peno apmąstymams visiškai sutinku, tačiau dėl „prancūziško“ požiūrio labai abejoju ir juo labiau neaišku, kokią istorinę perspektyvą jis suteikia. Nebent norėta pasakyti apie atsiveriančias istorijos tyrinėjimų perspektyvas. Tada, be jokios abejonės, taip. Bet grįžkime prie požiūrio. Kiekvienas istorinis tyrinėjimas, kaip žinia, yra gana subjektyvus. Neretai didesnę ar mažesnę įtaką turi ir tyrinėtojo tautinė priklausomybė. Vis dėlto ar tinka sakyti, kad prancūzas dėsto prancūzišką požiūrį, vokieitis – vokišką ir t. t.? Juk ir lietuvių istoriografijoje egzistuoja įvairūs, kai kuriais Klaipėdos krašto istorijos aspektais net labai skirtingi požiūriai. Tiesa, kartais pasigirsta balsų, esą tas ar kitas autorius nukrypsta nuo kažkokių privalomų normų, pavyzdžiui, „dirba vokiečiams“, bet tai vyksta jau už akademinės diskusijos ribų. Taigi ir I. Chandavoine dėsto ne kažkokį prancūzišką, o savo pačios požiūrį.

Kaip nurodo pati autorė, daugiausia ji rėmėsi Prancūzijos archyvais, o Lietuvos „šiek tiek mažiau, nes jie nepilni“ (p. 19). Na, lygiai tą patį galėtume pasakyti ir apie Prancūzijos archyvus. Ne vienu autorės akiratyje buvusiu aspektu, pvz., sukilimo Klaipėdoje rengimas ir eiga, Klaipėdos krašto integravimo problemos ir kt., kaip tik Lietuvos archyvai yra pilnesni, tačiau autorė galėjo remtis jau atliktais tyrinėjimais. Beje, Lietuvos valstybės archyve ne taip jau mažai medžiagos ir apie Klaipėdos kraštą tarptautinėje politikoje. Kad toji medžiaga dar toli gražu neištyrinėta, patvirtina Aldonos Gaigalaitės prieš keletą metų paskelbtas puikus straipsnis apie Ernesto Galvanausko vaidmenį prijungiant Klaipėdos kraštą prie Lietuvos¹. Tačiau tiek to. Šiaip ar taip I. Chandavoine pajudino dar visiškai nepanaudotų archyvinių šaltinių klodą ir tai yra vienas didžiausių jos knygos privalumų.

Tiesa, naujų šaltinių panaudojimas savaime negarantuoja visiškai naujo požiūrio. Kokių nors ypatingų naujienų I. Chandavoine knygoje nėra. Nebent tai, jog Paryžių greitai pasiekė netgi itin kruopščiai slėptos, labai siauram ratui Kaune žinomos Klaipėdos prijungimo prie Lietuvos aplinkybės. Tai liudija, jog prancūzų

¹ A. Gaigalaitė, Ernesto Galvanausko politinė veikla dėl klaipėdos krašto prijungimo prie Lietuvos, *Lietuvos istorijos metraštis. 1996 metai*, Vilnius, 1997, p. 137–159. Deja, I. Chandavoine, atrodo, jo nepastebėjo.

žvalgyba turėjo informatorių jeigu ne pačioje Lietuvos vyriausybėje, tai bent jau jos prieigose. Šiaip gi knyga, beje, išleista ir prancūzų kalba, turėtų būti didesnis netikėtumas istorijos mylėtojams Prancūzijoje, o ne Lietuvoje. Tikriausiai visai nedaug prancūzų yra ką nors girdėję apie prancūzmetį Klaipėdoje.

Klaipėdos krašto dvylikos metų istorijos tarpsnį I. Chandavoine tyrinėja plačiame tarptautiniame kontekste, daugiausia domėdamasi, kaip šioje palyginti nedidelėje teritorijoje susikirto kelių valstybių interesai. Kad ir nepateikdama kažkokių netikėtų išvalgų, ji vis dėlto dar labiau paryškina, jog Prancūzija „sanitarinių kordonų“ Rytų Europoje kūrimo strategijoje pagrindinį vaidmenį skyrė Lenkijai, o į Lietuvą žiūrėjo kaip į valstybę be ateities. Tai nulėmė ir jos politiką dėl Klaipėdos krašto priklausomybės. „Prancūzijos atsisakymas gerbti Taikos konferencijoje priimtą sprendimą dėl Klaipėdos privertė Lietuvos vyriausybę ryžtis tiesiogiai susikirsti su Santarvės šalimis“, – daro išvadą autorė (p. 147). Akivaizdu, jog Lietuvos vyriausybė tikrai turėjo pagrindo nepasitikėti prancūzų administracija Klaipėdoje. Savo ruožtu generolas D. Odry savo misiją Klaipėdoje laikė sunkia ir nedėkinga. Pačiai Prancūzijai Klaipėdos krašto nereikėjo, tačiau tai buvo svarbi korta stumiant Lietuvą į uniją su Lenkija. Apskritai I. Chandavoine, galbūt to visai nenorėdama, provokuoja nuodugniau patyrinėti Prancūzijos tarpininkavimo Lietuvos ir Lenkijos konflikte užkulsius. Žinoma, tam reikalingi Prancūzijos archyvai. Iš aptariamos knygos galima spręsti, kad juose būtų galima rasti labai įdomios medžiagos.

Lietuvoje ne vienas Klaipėdos krašto istorijos aspektas priklauso opijū temų kategorijai. Atvirai prabilus apie ilgai slėptas Klaipėdos krašto prijungimo prie Lietuvos aplinkybes, subyrėjo daugelis giliai išsaknijusių teiginių, atsirado ir šios tokios istoriografinės painiavos. Neabejoju, kad I. Chandavoine tai puikiai žino, tačiau laikosi visiško nesikišimo pozicijos. Neaptardama istoriografijos, ji išvengė ir tiesaus pritarimo kokiai nors nuomonei, palikdama pačiam skaitytojui padaryti reikiamas išvadas. Apskritai knyga parašyta nepoleminiu stiliumi, autorė neužginčija nė vieno istoriografijos teiginio. Tai veikiau šioks toks priekaištas nei komplimentas, tačiau negalima nepasigėrėti delikatumu, pasirenkant nieko neužgaunančią terminologiją. Antai įvade autorė nurodo, jog 1923 m. sausio įvykius Klaipėdoje ne visai tinka vadinti sukilimu, tačiau nusprendė išsaugoti šį pavadinimą, nes jį vartojo ne tik lietuviai, bet ir kitos šalys (p. 18). Paprastas ir išmincingas sprendimas. O kiek aistrų prieš keletą metų kilo vien dėl to, kad sukilimas buvo perkrikštytas į užėmimą!

Vis dėlto knygoje pastebėjau pora, mano galva, netinkamų terminų: „Kauno vyriausybė“ ir „A. Smetonos perversmas“. Nieko bloga, kai vietoj Lietuvos vyriausybės, sakoma tiesiog Kaunas. Tuo tarpu Kauno vyriausybė – tai viso labo Kauno savivaldybė. 1926 m. gruodžio 17-osios karinį perversmą vadinti A. Smetonos perversmu, manau, irgi netikslu. Beje, V. Vareikis įvardiniame straipsnyje pateikia dar vieną naujadarą: „1926 m. autoritarinis A. Smetonos perversmas“ (p. 15). Kažin ar yra prasmės keisti jau nusistovėjusį ir, mano galva, visai nepriekaištingą terminą?

Šiaip jau faktinių klaidų nepastebėjau, išskyrus vieną, kuri turėtų užkliūti kiekvienam, kas nors kartą laikė rankoje šautuvą. Remiantis Alfonsu Eidintu, rašo-

ma, jog rengdamiesi Klaipėdos sukilimui, Lietuvos šauliai beveik dovanai gavo iš vokiečių 1500 šautuvų ir 1000 šovinių (p. 56). Iš tikrųjų A. Eidintas nurodo, jog gauta 1500 šautuvų ir po 1000 šovinių kiekvienam².

Yra dar keletas ne visai nepriekaištingai sutvarkytų dalykų, už kuriuos atsakomybės dalis tenka ir leidėjams. Apskritai knyga išleista, galima sakyti, prabangiai – poligrafija tiesiog puiki. Laikai, kai leidyklos pelnėsi iš fotografuotinių leidimų, solidžius toms paversdamos menkomis brošiūrėlėmis, jau praeityje. Tačiau knygos leidyba – ne tik popieriaus, šriftų parinkimas, teksto sumaketavimas bei iliustracijų pagaminimas, bet ir redagavimas, šiuo atveju dar ir vertimas. Nors I. Chandavoine moka lietuviškai, bet knygą, suprantama, rašė prancūziškai. Tiesą pasakius, nebūtų išnašų, tai dėl redagavimo ir vertimo neturėčiau jokių pastabų.

Taip jau atsitiko, jog iškart pasitaikė atsiversti 94 knygos puslapį ir pirmiausia į akis krito 233-oji išnaša: „Lietuvos valstybės atstovo Klaipėdoje M. Budrio slaptas raštas teisingumo universitetui, Klaipėda, 1923 m. rugsėjo 4 d.“. Na, Teisingumo universitetas – tiesiog kažkoks menkas neapsižiūrėjimas. Kiek sudėtingiau dėl „M. Budrio“. Antai tekste visur rašoma Jonas ar J. Budrys, tuo tarpu išnašose – M. Budrys, ir tai jokia korektūros klaida. Reikalas tas, jog autorė, mano galva, iš perdėto mandagumo nuorodose į archyvinius šaltinius visus vadiną ponais, prancūziškai – *monsieur*. Nesusipratimas atsirado dėl to, jog kažkodėl nuorodos į prancūziškus archyvinius šaltinius pateikiamos prancūziškai, o į lietuviškus – lietuviškai. J. Budriui pagarba ir lietuviškose išnašose per neapsižiūrėjimą reiškia prancūziškai. Beje, išnašose pastebėjau dar porą neišverstų žodžių, kai Ministrų kabineto posėdis vadinamas seansu (p. 37, 42-oji išnaša), o Mažosios Lietuvos gelbėjimo komiteto pirmininkas – prezidentu (p. 95, 245-oji išnaša).

Žinoma, tai smulkūs dalykai. Apskritai I. Chandavoine knyga visais atžvilgiais palieka gerą įspūdį. Ji reikšminga ne tik kaip istoriografijos, bet ir kaip keleto šimtmečių prancūzų ir lietuvių kultūrų bendravimo faktas.

Gediminas Rudis

² A. Eidintas, Lietuvos propagandinė veikla, ruošiant sausio sukilimą Klaipėdoje, 1923 metų sausio įvykiai Klaipėdoje, *Acta historica universitatis klaipedensis*, Klaipėda, 1995, t. 4, p. 31.